[1]

Шабля французького генерала

Колекціонери та просто любителі старовинної зброї з особливим пієтетом ставляться до тих її екземплярів, котрі мають власну «біографію», пов'язані з людьми та подіями, які залишили свій слід в історії. Культурно-історичне значення таких зброярських пам'яток важко переоцінити, оскільки кожна з них є не анонімним, знеособленим предметом, а свідком або навіть «учасником» подій, про які нам відомо з історичних джерел. Інтригує вже той факт, що вони не загубилися в загальній масі «сміття історії» й не пішли у безвість, а зайняли почесне місце в музейних та приватних колекціях.

Красиві легенди супроводжують значне число старовинних шабель, мечів та кинджалів, і далеко не кожна з них має документальне підтвердження. Інша справа — зброя, що сама здатна «розповісти» про свою історію, але вона представлена поодинокими екземплярами навіть у найбільших державних музеях світу. Один із таких рідкісних експонатів — шабля французького генерала Байю з приватної колекції Олександра Фельдмана.

[1]. Моріс-Каміль Байю (1847–1921)
[2]. Шабля французького генерала Байю
З колекції О. Фельдмана

[2]

Фото: Євген Павлов

[3]

Чим же унікальна ця шабля? Судячи з усього, її було виготовлено на початку XIX ст. в Османській імперії. Загальна довжина шаблі сягає 104 см, при ній добре зберігся темляк, сплетений із позолоченої нитки. Власне кажучи, східне походження має лише плавно викривлений клинок, виготовлений із знаменитої дамаської сталі. Про це свідчить не лише його витончена форма, характерна для легких турецьких шабель — шамширів, але й наявність на ньому двох картушів, у одному з яких зображено так званого «персидського лева» та цитати з Корану. Усі написи та зображення на клинку виконані в традиційній східній техніці насічки золотом — «кофтгарі».

А ось ефес та піхви шаблі мають пізніше походження. Вони зроблені з позолоченого срібла й рясно прикрашені карбованим стилізованим рослинним орнаментом, що складається зі стеблин, завитків та квітів. Окрім того, із зовнішнього боку піхви інкрустовані сімома вставками з благородного червоного коралу. До речі, такі інкрустації часто можна зустріти на старовинній зброї, виготовленій в Алжирі, Тунісі чи Марокко. Прикрашені в такий спосіб шаблі не були рідкістю й в Османській імперії, але в нашому випадку йдеться про роботу французького майстра. Про це свідчать клейма, проставлені на хрестовині й на піхвах шаблі. Перше з них є державним клеймом для позначення проби срібла, яким користувалися на території Французької імперії після 1838 р., а друге — особистим клеймом майстра Едмона Дебоннера, який працю-

[4]

Фото: Євген Павлов

Фото: Євген Павлов

[5]

вав у Парижі в 1859—1869 рр. Саме в цей час він і виконав срібну оправу для шаблі.

Таким чином, ми маємо справу з дуже цікавою шаблею, в якій східний клинок поєднано з оправою європейської роботи, причому відстань у часі між виготовленням першого й другого складає приблизно півстоліття. Виготовляючи оправу, Дебоннер врахував як особливості форми турецького зразка, так і побажання замовника. Втім, подібні шаблі не були рідкістю в Західній Європі, де після єгипетського походу Наполеона Бонапарта (1798—1799) турецький шамшир став широко відомий під назвою «мамелюк». Особливою популярністю він користувався серед французьких та англійських кавалерійських офіцерів. Так звані «довільні» шаблі монтувалися багатьма європейськими майстрами та фірмами, причому нерідко вони мали клинки східного походження. Дійшло до того, що в 1831 р. «мамелюк», звісно, в спрощеному вигляді, без декоративних надмірностей, став статутним елементом форми генералів та старших офіцерів британської армії.

Та головне, що виділяє цю шаблю, — дарчий напис на піхвах. Він складається з двох частин, виконаних, до того ж, різними мовами. Франкомовний напис повідомляє:

«Gloire à Dieu / à Monsieur le General Bailloud Commandant le 19e Corps d'Armée / Respectueux et amical hommage de son dévoué serviteur Si El Hadj Lakhdar Bachagha des Larbaa / Laghouat».

(«Слава Богу! Панові генералу Байю, командувачу 19-го армійського корпусу [на знак] поваги й дружньої шани [від] його покірного слуги Сі Ель-Хаджа Лахдара, башаги з [конфедерації] Ларбаа, [місто] Лагуат»).

Поряд нанесено напис арабською мовою, який можна перекласти таким чином:

«В ім'я Аллаха, усемилостивого й милосердного! Аллах допоможе Вам, і тоді ніхто не зможе Вас перемогти, й усі будуть боятися Вашої сили лева й сховаються під Вашим захистом усі, хто цього потребуватиме. Нехай буде милість, добрі справи й справедливість, благословення й покровительство [Аллаха] з паном генералом Байю, командувачем 19-го корпусу в Алжирі. Нехай ідуть його дні своєю чергою, подібно до сонця, що сходить щоранку, і ночі його нехай освітлює місяць, що слідує за сонцем».

[3]. Сі Ель-Хадж Лахдар (1835–1914)

[4]. Шабля французького генерала Байю. Фрагмент Із колекції О. Фельдмана

[5]. Олександр Фельдман на фоні своєї колекції

[6]. Шабля французького генерала Байю. Фрагмент. Із колекції О. Фельдмана. Фото: Євген Павлов

Дарчий напис на піхвах і став відправним пунктом дослідження, яке дозволило прослідкувати, наскільки це можливо, історію конкретного зразка холодної зброї й долі причетних до неї людей. Справжня «біографія» цієї шаблі виявилася настільки багатою й захоплюючою, що її цілком вистачило б на повноцінну книгу, однак, на жаль, обсяг статті дозволяє лише побіжно торкнутися окремих її сторінок.

За свою двохсотлітню історію ця шабля неодноразово переходила з одних рук до інших, але нам достеменно відомі імена лише трьох її попередніх власників. Двоє з них згадуються в дарчому написі на піхвах. Першим відомим власником шаблі був Сі Ферхат Мархун (1789—1876), халіф конфедерації арабських племен Ларбаа, що й досі існує в алжирській провінції Лагуат. Саме на його замовлення паризький майстер виготовив нову срібну оправу для шаблі. Є підстави вважати, що йшлося про дарунок якійсь високопоставленій особі з французької колоніальної адміністрації в Алжирі чи навіть із оточення самого імператора Наполеона III. Так чи інакше, але шабля з якихось причин не знайшла свого адресата й залишилася в родині халіфа. Після смерті Сі Ферхата Мархуна вона перейшла в спадок до його небожа Сі Ель-Хаджа Лахдара, башаги (головного вождя) племені Маамра, що входило до тієї ж самої конфедерації.

Новий власник шаблі, повне ім'я якого — Сі Ель-Хадж Лахдар Бен Мохаммед Бен Тай (1835—1914), був непересічною особистістю. Нащадок старовинного та впливового арабського роду, він зробив непогану кар'єру у французьких колоніальних військах в Алжирі, а після відставки цілком зосередився на справах свого племені. Між іншим, Сі Ель-Хадж Лахдар був одним із небагатьох алжирських арабів, яких за заслуги перед Францією було відзначено майже всіма ступенями ордена Почесного Легіону, аж до великого офіцера включно. Не дивно, що про цього колоритного вождя йдеться у відомому романі братів Жерома та Жана Таро «Арабське свято» (1912), який ґрунтується на реальних подіях. Варто додати також, що в Лагуаті досі ходять легенди про хоробрість та мудрість Сі Ель-Хаджа Лахдара.

Значно більше відомо про наступного власника шаблі — Моріса Каміля Байю (1847—1921), дивізійного генерала, визначного французького військового діяча, героя Першої світової війни. Майже все професійне життя цього талановитого військовика було пов'язане з французькими колоніальними військами в Алжирі, де він прослужив загалом 25 років. Своє перше бойове хрещення молодий офіцер отримав іще під час Франко-прусської війни 1870—1871 рр. Потім була довга служба в Алжирі, участь у колоніальних війнах на Мадагаскарі та в Китаї. Він командував ескадроном, полком, бригадою, дивізією, насамкінець корпусами, очолював особистий військовий штаб та військову свиту Президента Французької республіки. Слід також зазначити, що Байю був одним із соратників відомого генерала Гастона Огюста де Галіфе (1830—1909), французького військового реформатора та винахідника названих його іменем кавалерійських штанів.

У 1907—1912 рр. генерал Байю командував французьким 19-м армійським (колоніальним) корпусом) в Алжирі, де залишив по собі добру пам'ять. Варто зазначити, що його вважають чи не найбільш гуманним з усіх генералів, котрі служили у французьких колоніях. Саме в той час Байю й отримав у подарунок шаблю від свого бойового побратима Сі Ель-Хаджа Лахдара, про що свідчить напис на її піхвах. Судячи з усього, цих двох непересічних людей пов'язувала довга й тісна особиста дружба. Підлесливий стиль дарчого напису не повинен вводити в оману — це просто вияв східної ментальності, яку характеризує схильність до пишних мовних зворотів.

У 1912 р. 65-літній генерал пішов у відставку, почав писати мемуари, але два роки потому знову повернувся у стрій — розпочалася Перша світова війна. Командував бойовими з'єднаннями, зокрема під час відомої Дарданельської операції 1915 р., потім був призначений генеральним інспектором французьких колоніальних військ на Близькому Сході. За свої бойові заслуги Байю, який, до речі, на той час був чи не найстарішим діючим генералом у французькій армії, став кавалером Великого хреста (найвищий ступінь ордена Почесного легіону) й цілої низки інших престижних нагород Франції та її союзників.

Останні роки свого життя генерал Байю провів із дружиною в містечку Рузьє-де-Турень неподалік від Парижа. У 1921 р. він загинув в авіакатастрофі, а його особисті речі, в тому числі шабля, про яку йде мова, залишилися у вдови Марі Габріель Шамбер-Байю (1858—1947). Потім протягом шести десятиліть шабля зберігалася в непрямих спадкоємців подружжя Байю, аж поки її не придбав Олександр Фельдман.

На ефесі та піхвах шаблі досить помітні потертості, котрі свідчать про те, що вона не завжди висіла на стіні в якості прикраси чи лежала в скрині. Під час Першої світової війни генерал Байю постійно возив із собою дарунок арабського вождя, а ось чи використовував його за прямим призначенням — невідомо. У будь-якому разі наявність достовірної легенди, зв'язок з історичними особами та подіями надає цій шаблі виняткової історико-культурної цінності. Вона є не лише дуже цікавим непересічним твором зброярського, декоративно-прикладного та ювелірного мистецтва, що органічно поєднав у собі східні та європейські елементи, а й яскравою пам'яткою історії Французької імперії другої половини XIX — початку XX ст.

Унікальність такої зброї полягає не тільки й навіть не стільки в її власних бойових чи художніх достоїнствах, скільки в причетності до життя видатних людей, які впливали на долю світу або, щонайменше, залишили по собі слід в анналах історії. Несучи на собі відбиток свого часу, ці речі, як «відлуння» колишніх епох, підтримують у нас відчуття живого нерозривного зв'язку з історичним минулим і прагнення до його пізнання.

Євген Сіваченко,
Сергій Гірік